

БОГДАН ПАЗДРІЙ ЯК АКТОР І РЕЖИСЕР «КОМАНДИ» ВОЛОДИМИРА БЛАВАЦЬКОГО

Для дослідників українського театру ХХ ст. постать актора і режисера Богдана Паздрія (8.02.1904, Нове Село, тепер Збаразького району Тернопільської області — 30.03.1975, США) — «біла сторінка» в історії національної сцени. Одна з причин такого «вимушеного забуття» — праця актора в Українсько-му театрі міста Львова — Львівському оперному театрі в 1941–1944 роках, та його еміграція до США. Отож, у пропонованій статті робимо спробу комплексного аналізу творчої діяльності митця у Львові періоду Другої світової війни, яка, можливо, стане початком подальшого зацікавлення творчою біографією митця неординарної й драматичної долі.

Окрім спогадів у діаспорному виданні «Наш театр», коротких згадок про митця у статті Гр. Лужницького «Український театр після визвольних змагань»; у книжках В. Ревуцького «Нескорені березильці Йосип Гіряк та Олімпія Добровольська» (Нью-Йорк, 1985), «В орбіті світового театру» (матеріали В. Блавацького, Київ; Харків; Нью-Йорк, 1995), «Віра Левицька» (Торонто; Нью-Йорк, 1998); О. Паламарчука «...А музи не мовчали» (Львів, 1996); В. Гайдабури «Театр, захований в архівах» (Київ, 1998), «Між Гітлером і Сталінін» (Київ, 2004) та в «Історії української музики (1941–1958)» (Т. 5, Київ, 2005) — досі не маємо відомостей про актора в жодному із довідникових видань, що почали виходити в Україні в роки державної незалежності.

Своєрідним винятком можна вважати хіба що перевидану у 1996 році у Львові «Енциклопедію українознавства», в якій у 5-му томі на 1923-й сторінці вміщена така інформація (авторство В. Ревуцького, стаття без підпису): «Паздрій Богдан (1904), актор і режисер, родом з Збаражчини (Галичина). З 1927 р. — в трупі І. Когутяка, з 1933 — у “Заграві”, де розпочав режисерську роботу, з 1938 — у Театрі ім. І. Котляревського, згодом у Львівському Оперному Театрі (1941–1944), Ансамблі Укр. акторів (на еміграції в Зах. Німеччині); з 1950 — в ЗДА. В репертуарі П. понад 130 ролей; його амплуа — характерний герой (Кум у “Народному Малахії” М. Куліша, Микола в “Украденому щасті” І. Франка, Клавдій у “Гамлеті” В. Шекспіра та ін.). П. також з успіхом виступав в оперетах. Краща режисерська робота “Схоплення сабінянок” братів Шентанів (у Львівському оперному театрі)» [1].

В. Блавацький про початки своєї співпраці з актором у театрі І. Когутяка пише: «Занадто вже слабкий був акторський ансамбль театру. Тільки двоє акторів — Марія Степова і Богдан Паздрій, тоді зовсім зелений адепт сценічного мистецтва, — подавали надії, що при дальшій праці над ними вони стануть цінними працівниками театру. Ці сподівання вони мали згодом вповні оправдати» [2].

Актор виправдав надії свого учителя: все подальше творче життя пов’язав з ним, свідомо залишаючись у його тіні. В. Ревуцький першим у сучасному українському театрознавстві зробив спробу подолати штучно створений інформативний вакуум. З нагоди 100-ліття від дня народження актора і режисера Б. Паздрія у журналі «Просценіум» театрознавець опублікував «шкіц до образу» митця, де зазначав: «Володимир Блавацький завжди вважав Б. Паздрія своєю правою рукою. Богдан Паздрій дублював ролі В. Блавацького, коли складалася вимушені обставини. Високо оцінюючи здібності Б. Паздрія, В. Блавацький поступово готував його до режисури. Спочатку Паздрій був його ассистентом» [3].

Аналогічну думку висловив В. Ревуцький і в одному з листів до авторки цієї статті: «Ви маєте рацію, що Блавацький тримав Паздрія в резерві, а в ЛОТі він, переобтяжений працею в театрі, дав Паздрію можливість режисерувати “Схоплення сабінянок” бр. Шентанів та тримав його як асистента в “Тріумфі прокурора Дальського”» [4]. Справді, на початку діяльності драматичного сектора ЛОТу зустрічаємо прізвище Б. Паздрія як асистента режисера в комедії «Скупар» Ж. Б. Мольєра (режисер В. Блавацький).

У цій виставі, до речі, Б. Паздрій виконував також роль Анзельма. А прем'єра першої самостійної режисерської постановки у ЛОТі Б. Паздрія — комедії Ф. Арнольда та І. Баха «Мужчина з минулим» (переклад В. Блавацького) відбулася 4 жовтня 1941 року.

Як і всі перші рецензії у львівській пресі 1941—1944 рр., стаття у «Львівських вістях» містила більше емоцій, аніж суджень та аналізу. «Суботішня прем'єра комедії “Мужчина з минулим”, — читаємо у газеті, — була новим доказом дальшого творчого розвитку українського театального ансамблю, що щойно на дошках великого театру може як слід розгорнути свої сили». В акторському ансамблі комедії автор публікації виділяє передусім В. Блавацького в ролі Макса Штігліца, а далі, традиційно перелічуючи виконавців інших ролей, зазначає: «Ні під яким оглядом не залишався позаду Б. Паздрій (Ю. Зайболь), віддавши добре своїм жестом і темпераментом постать головного спрчинника цілої інтриги» [5].

Таким чином, успішно складений творчий іспит Б. Паздрія на володіння режисерським ремеслом, закріпив за ним у драматичному секторі ЛОТу реноме надійного постановника. Другою постановою Б. Паздрія була також європейська комедія — «Схоплення сабіянок» братів Франца та Пауля Шентанів. Її прем'єра відбулася 26 березня 1942 року (переклад Гр. Лужницького, художнє оформлення М. Радиша, помічник режисера Ю. Міцовський, художник з жіночих костюмів Є. Олесницька).

Рецензент газети «Львівські вісті» Остап Тарнавський, зазначаючи, що у цій комедії положень режисерові концептуально не вдалося досягти злагодженого акторського ансамблю, наголошував на різномірності, строкатості акторських трактувань та на певну карикатурність Б. Паздрія у ролі директора театру Емануеля Штрізе.

Після вистав названих комедій у ЛОТі відбулася прем'єра (5 листопада 1943 р.) двох драматичних поем Лесі Українки: «На полі крові» (режисер В. Блавацький) та «Йоганна, жінка Хусова» (режисер Б. Паздрій), які йшли в один вечір як цілісний спектакль. Отож, співвідношення легкої розважальності в репертуарній політиці драматичного сектору ЛОТу зважено балансувалось рівнозначно щодо національної модерної драматургії найвищої проби. Цей диптих став знаковим і в долі театру, і в біографії його творців, засвідчивши як високий рівень виконавської культури трупи, так і готовність глядацької аудиторії (після прапрем'єри 1943 року «Гамлета» в режисурі Й. Гірняка у ЛОТі) до сприйняття начебто «несценічних» творів Лесі Українки.

У цьому контексті нашу увагу привернула розлога проблемна стаття Юрія Шевельова «Театр Лесі Українки, чи Леся Українка в театрі», у якій, критично оцінюючи роботу львів'ян і полемізуючи з авторами спектаклю стосовно театральної інтерпретації, він зазначав: «ще нема і невідомо, чи може бути театр Лесі Українки, який зумів би засобами сценічної метафори відтворити, а не проілюструвати поезію великої поетки. І ми бачили, як у “Йоганні, жінці Хусовій” наш театр, досить сумлінно виконуючи ремарки Лесі Українки, не зважаючи на цю сумлінність або саме через неї, зав'яз у зовнішньому, побутовому, мало-важливому, і разом з тим у це маловажливе й другорядне занурилася і... драматургія Лесі Українки» [6]. Автор, відповідно, не зовсім сприймає акторські роботи В. Левицької (Йоганна) та Б. Паздрія (Хуса), які, на його думку, побудовані на зовнішніх контрастах, закидає постановникам драматичної поеми, що вони, захопившись словом (формою), втратили дух (зміст).

22 січня 1943 року відбулась прем'єра двох п'єс, об'єднаних режисером Б. Паздрієм в одну виставу: драми М. Старицького «Зимовий вечір» та жарту на 1 дію С. Васильченка «На перші гулі». Художником був М. Радиш. Цій виставі І. Німчук у «Краківських вістях» дав критичну оцінку, підкреслюючи малодієвість, на його думку, твору М. Старицького та звинувативши режисера в тому, що він одразу «розкриває карти» і показує кінцевий результат» [7].

Наступною режисерською постановою Б. Паздрія стала вистава «Князь Мономах перемагає половців», яку 12 вересня 1943 року показували просто неба. Дійство відбувалось у Львові, на вулиці Східній (район сучасної вул. Замарстинівської). За жанром цю виставу можемо віднести до світської містерії. Без сумніву, вона була на той час ще одним виявом пошуку нових методів роботи драматичного сектору ЛОТу з глядачем, а головне — ідеологічно заангажованою акцією (Відділ німецької пропаганди і тут не відчитав могутнього національно-визвольного підтексту дійства), де наші прадавні пращури перемагали половецьких завойовників!

Ця імпреза, сюжет якої розповідав про перемогу руських воїнів над половцями, «зображала боротьбу українського князя Володимира Мономаха з половецькими наїздниками у виконанні живих шахових фігур...

Лунають бадьорі переможні тони княжого тріумфального маршу. Половці йдуть у полон. Їх роззброюють княжі дружинники. Переможна княжа дружина повертається у славі, несучи хвалу своєму князеві. Перемога радує всіх, навіть усю багатотисячну публіку, яка з увагою слідила за боєм. Пояснював усі ходи фігур шахіст-інжі[нер] Романишин» [8]. Додамо, що глядачами цього незвичного видовища були близько 7 тисяч львів'ян.

Відомий український вчений В. Гайдабура у журналі «Антиквар», посилаючись на автора цих рядків, присвятив окрему статтю згаданій виставі, ілюструючи її буклетом до «Живих шахів» (із фондів Вільної Академії Наук у Нью-Йорку). Там, цитуючи Юрія Левицького, сина відомої акторки ЛОТу Віри Левицької (тоді — восьмирічного хлопчика), В. Гайдабура вказує на те, що вистава йшла у Львові двічі. «А це означає, що у німців новація не викликала “цензурного рефлексу” й не була призупинена після першого показу. Німці обожнювали патетику, “фанфари”, які заглушували усвідомлення поразки у війні. Словом, поводитися як типові міфотворці» [9].

Цю виставу в біографії ЛОТу (очевидно, її зініціював В. Блавацький), у режисурі Б. Паздрія, сьогодні можемо розцінювати як ще один доказ відсутності колаборації (бодай вимушеної) українських митців з ворогом, як яскраво-виражену національну ідею у наймасовішій формі містерії (до слова, такої популярної в сучасній незалежній Україні). Додамо, що у режисерській практиці Б. Паздрія ця постановка просто неба стала не лише ще одним виявом його творчої, відкритої для експериментів індивідуальності, а й підтвердила добротний рівень володіння режисерським ремеслом.

Новий, 1944 рік, театр зустрів святковою програмою «Сорокатиї вечір» (прем'єра 14 січня 1944 р.). Режисером вечора та ведучим-конферансьє (на пару з С. Дубровським) був Б. Паздрій. Ця концертна програма стала показовою у творчій біографії митця, підтвердила його «універсальність» у вирішенні творчих та виробничих потреб театру (за що, очевидно, його цінував В. Блавацький).

Отже, у режисерській практиці Б. Паздрія на сцені Українського театру міста Львова — Львівського оперного театру було шість самостійних режисерських постановок. Серед них зустрічаємо найбільш несподівані твори: від драматичних поем модерної української драми Лесі Українки — до вуличних містерійних дійств та концертних ревієвих програм, котрі засвідчили високий хист режисера-організатора та ремісника, який вписувався у репертуарну політику театру, керованого В. Блавацьким.

Як актор Б. Паздрій у Львівському оперному театрі 1941–1944 рр. досяг творчого апогею. Був провідним майстром сцени, виявивши повноту жанрової палітри та органічності свого обдарування: від трагедійно-драматичних глибин у сценічних образах драм В. Шекспіра, М. Старицького та інсценізацій прози Б. Лепкого, В. Стефаніка — до легкої безжурності в комедійних та опереткових ролях драматичного сектору ЛОТу.

Нам вдалося відреставрувати на основі публікацій у щоденному часописі «Львівські вісті» 1941–1944 рр. репертуарний лист актора. У драмах М. Старицького «Маруся Богуславка» та «Ой, не ходи, Грицю» Б. Паздрій виконував ролі брата Марусі, зрадника Степана та Хоми. Зазначимо, що у цій драмі Хома насправді є одним із найскладніших психологічних образів (тип українського Яго). Згадок і статей про ці вистави не знайдено. У комедії Ж.-Б. Мольєра «Скупар» (у режисурі В. Блавацького) актор створив образ Анзельма. Про цю роботу компліментарно згадується прізвище митця в загальному переліку виконавців у часописі «Львівські вісті» 30 вересня 1941 р.

В історичній трагедії «Батурин» за Б. Лепким Б. Паздрій зіграв наказного прилуцького полковника Носа. Кореспондент «Краківських вістей» (стаття без підпису) пояснює успіх вистави В. Блавацького поєднанням у ній «всіх найкращих сил театру», відзначаючи, насамперед, виконавців ролі Меншикова: Й. Стадника та Б. Паздрія, котрий «створив такий добре відомий в українській та світовій історії тип людини, яка під впливом любови до жінки чи з жажди почестей або грошей готова зрадити усе найдорожче, навіть батьківщину» [10].

Звернення до сценічних героїв у творах М. Старицького, В. Стефаніка, Б. Лепкого на драматичній сцені ЛОТу в акторській практиці митця було новим якісним продовженням його попереднього театрального досвіду. До прикладу, високу оцінку в театрі «Заграва» отримала інсценізація новел В. Стефаніка «Земля» (де Б. Паздрій разом з акторами О. Данилком, В. Сердюком, Н. Цісиковою та іншими відтворив новелу «Злодій»).

Львівська вистава «Земля» (30.10.1941 р.) в режисурі В. Блавацького, як зазначали «Львівські вісті», характеризувалась «малою акцією й лаконічністю вислову», а робота Б. Паздрія (Г'юргій) у новелі В. Стефаніка створювала «атмосферу селянського самосуду незвичайно пластично» [11]. Доречно тут навести враження від згаданої вистави В. Ревуцького, який бачив «Землю» вже у Канаді, в 1952 році, у складі Ансамблю Українських Акторів під керівництвом В. Блавацького: «Образ “моцного газди” Г'юргія у “Злоді” Б. Паздрій створив з почуттям постійної ідкості, навіть з нетерпінням скоріше провести екезекуцію над злодієм, доконати право — зуб за зуб, око за око» [12].

Задіяний у драматичному секторі ЛОТу як режисер, різнопланово обдарований актор Б. Паздрій також був задіяний у виставах різних режисерів. Співпраця з Й. Гірняком, наприклад, розпочалась з першої ж його вистави у Львові — «Самодури» К. Гольдоні (прем'єра 1 липня 1942 року). Комедія одразу привернула увагу глядачів та преси. Невідомий раніше львів'янам жанр італійської комедії дель арте, його імпровізаційно-ігрова стихія, нові творчі завдання акторам (утерше вони працювали на великій сцені оперного театру без суфлера) — такі режисерські вимоги достойно могли виконати лише найбільш досвідчені професіонали.

Рецензент І. Німчук відзначає у Б. Паздрія, який виконував роль Сімона, уміння «кожним порухом, кожним словом вчуватися в епоху», здатність творити «направду оригінальні, живі типи» [13]. Вдруге Б. Паздрій підтвердив своє реноме синтетичного актора в комедії К. Гольдоні «Хитра вдовичка» (режисер Й. Гірняк). Тут він теж виявив розуміння законів жанру комедії дель арте, створивши яскравий образ Рюмбіфа — «холодного, мовчазного, замкненого в собі та дуже вирахованого англійського лорда» [14]. А в рецензії на одну з найгучніших вистав ЛОТу — драмі «Тріумф прокурора Дальського» К. Гупала (режисер В. Блавацький, асистент режисера Б. Паздрій) зазначалося: «Нелегке завдання мав Б. Паздрій (Смолярів), відтворюючи постать зломаної енкаведівськими катуваннями людини. Завдяки своєму хистові він переможно вийшов з усіх складних психологічних ситуацій» [15].

Логічним продовженням в акторській біографії Б. Паздрія у ЛОТі стане призначення його на одну з центральних ролей — Клавдія у трагедії «Гамлет» В. Шекспіра (режисер Й. Гірняк). Критик І. Німчук у «Краківських вістях» високо оцінить роботу актора, відзначаючи обертонність його засобів виразності та підкреслюючи, що актор «зробив з короля не тільки падлюку, пияка і низького злочинця, але й людину сильної волі, яка знає, чого хоче, і вміє панувати» [16]. Зовсім іншою за природою існування та засобами виразності була у виконанні Б. Паздрія роль лакея в комедії «Любов на здоровий розум» Г. Куб'є (режисер І. Іваницький), яку рецензент називає «першорядною комедійною постаттю, витриманою від першої до останньої сцени» та «однією з найкращих» [17].

Опереткова сторінка в акторській біографії митця рясніє найвищими компліментами з приводу виконання ролі Конте Карнено («Циганський барон» Й. Штрауса) та ролі Драготіна («Циганське кохання» Ф. Легара, режисер Й. Стадник). Обидві вистави протримались на сцені театру всі три театральні сезони 1941–1944 рр., підтвердивши як високий рівень постановочної культури ЛОТу, так і сценічну універсальність його акторів. Композитор В. Барвінський у рецензії на оперету «Паганіні» Ф. Легара (режисер В. Блавацький) схвально відгукувався про Б. Паздрія у ролі імпресаріо Бартуччі, а композитор Р. Савицький-старший серед виконавців оперети К. Целлера «Пташник з Тиролю» (режисер В. Блавацький) виділяє актора (зокрема, його голосові дані) у комічній ролі Вепса. В опереті «Лилик» Й. Штрауса Б. Паздрій знову довів своє реноме синтетичного актора та вправного імпровізатора.

Отже, Богдан Паздрій у період 1941–1944 рр., підтвердивши багатогранність акторського обдарування, став достойним учнем, а потім і партнером старших майстрів сцени драматичного сектору Українського Театру міста Львова — Львівського оперного театру. Митець усе своє творче життя залишався в «команді» В. Блавацького: в Україні та на еміграції. Він свідомо обрав свій творчий шлях, заперечуючи міркування Р. Барта про те, що невдячність — вища форма свободи. Усе своє життя Б. Паздрій був вдячним учнем В. Блавацького, знаходячись (як бачимо, незаслужено) «в тіні» творчості свого Учителя. У цьому його особистий вибір і велика людська принада.

Безсумнівно є й те, що в особі Б. Паздрія драматичний сектор ЛОТу мав обдарованого синтетичного актора, який був органічним як у глибокодраматичних, так і комедійних та опереткових ролях. Самостійні роботи Б. Паздрія засвідчили вправне володіння ремеслом режисера-практика, високі організаторські здібності, відкритість до пошукових форм сучасного українського театру, яким був Львівський оперний театр у 1941–1944 рр.

1. [Ревуцький В.] Паздрій Богдан // Енциклопедія українознавства. — Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1923.
2. Блавацький В. Спогади // Ревуцький В. В орбіті світового театру. — К.; Х.; Нью-Йорк, 1995. — С. 137.
3. Ревуцький В. Богдан Паздрій // Просценіум. — Львів, 2004. — Чис. 3 (10). — С. 25.
4. Лист В. Ревуцького до С. Максименко від 7 жовтня 2005 р. [Рукопис]. Архів авторки.
5. Мет. «Мужчина з минулим» // Львівські вісті. — Львів. — 1941. — 9 жовт. — Ч. 51. — С. 3.
6. [Шевельов Ю.] Театр Лесі Українки чи Леся Українка в театрі // Наші дні. — Львів, 1943. — Ч. 11. — Ли-
стоп. — С. 1–2.
7. Німчук І. З театру // Краківські вісті. — Львів, 1943. — 31 січ. — Ч. 19 (757). — С. 3.
8. Князь Мономах перемагає половців // Львівські вісті. — Львів, 1943. — 14 вер. — Ч. 209 (629). — С. 3.
9. Гайдабура В. Театроведческий раритет // Антиквар. — К., 2008. — № 5 (19). — С. 107.
10. Вистава трагедії Лепкого «Батурин» // Краківські вісті. — Львів. — 1941. — 23 вер. — Ч. 210 (365). — С. 4.
11. Мет. З театру. «Земля» // Львівські вісті. — Львів, 1941. — 2–3 листоп. — Чис. 74. — С. 4.
12. Ревуцький В. Богдан Паздрій // Просценіум. — 2004. — Ч. 3 (10). — С. 25.
13. Німчук І. Львівський Оперний Театр: «Самодури» // Краківські вісті. — Львів, 1942. — Ч. 147 (594). —
8 лип. — С. 3.
14. [Тарнавський Остап] З ЛОТу: «Хитра вдовичка». Прем'єра комедії К. Гольдони в постанові Й. Гірняка.
/ ОТ // Львівські вісті. — Львів, 1943. — 19 черв. — Ч. 135 (555). — С. 2.
15. [Юськів Т.?] Триумф прокурора Дальського // Львівські вісті. — Львів, 1942. — 6 лют. — Ч. 25 (149). — С. 3.
16. Німчук І. Великий день українського театру // Краківські вісті. — Львів, 1943. — 26 вер. — Ч. 214 (952). —
С. 3–4.
17. Там само.

Анотація. Стаття присвячена маловідомих сторінкам біографії і творчості актора Б. Паздрія, зокрема львівського періоду його діяльності 1941–1944 рр.

Ключові слова: Богдан Паздрій, Львівський оперний театр, режисура, акторська творчість.

Аннотация. Статья посвящена малоизвестным страницам биографии и творчества актера Б. Паздрия, в частности — львовскому периоду его деятельности 1941–1944 гг.

Ключевые слова: Богдан Паздрий, Львовский оперный театр, режиссура, актерское творчество.

Summary. The article is sanctified to the not popular pages of biography and work of actor B. Pazdriy, in particular — to the Lviv period of his activity in 1941-1944.

Keywords: Bogdan Pazdriy, Lviv opera theater, direction, actor work.